

Signalen voor passend beroepsonderwijs

Jongeren met een beperking in het mbo

T. Eimers

M. Boon

R. Kennis

Signalen voor passend beroepsonderwijs: Jongeren met een beperking in het mbo

T. Eimers
M. Boon
R. Kennis

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Ton Eimers
Maarten Boon
Rita Kennis

Signalen voor passend beroepsonderwijs: Jongeren met een beperking in het mbo
Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt / REA College
ISBN 978-90-77202-66-1
NUR 940

Vormgeving en layout:

Jeffrey Derksen
REA College Nijmegen, opleiding Mediadesign

Drukwerk:

Repro WerkZin

© 2012 Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt, Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Inhoud

Inleiding	1
1. Achtergronden en doel van het project	3
1.1 Het middelbaar beroepsonderwijs	3
1.2 Met een beperking in het mbo	4
2. Onderzoek potentiële Wajongers in het mbo	7
3. Het risicoprofiel: deelnemers REA College Nijmegen	9
3.1 REA College Nijmegen	9
3.2 Risicoprofiel	11
4. Risicoprofiel in het mbo: deelnemers ROC Nijmegen	13
4.1 Vergelijking deelnemers REA College en ROC	13
4.2 Overeenkomsten en verschillen	15
4.3 Omvang van de risicogroep	17
5. Transitie naar werk	19
5.1 MBO route naar werk	19
5.2 Afgebroken ontwikkeling	19
5.3 Leren in en van de praktijk	21
5.4 Van risico naar kans	22
6. Samenvattende conclusies en aanbevelingen	23

Inleiding

Op 1 augustus 2014 wordt de wet Passend Onderwijs van kracht¹. Met deze wet krijgen scholen en schoolbesturen een zorgplicht: zij zijn verplicht een passende onderwijsplek te bieden aan elke leerling. De wet past in een bredere ontwikkeling in onderwijs, zorg en sociale zekerheid, die gericht is om ook jongeren met beperkingen optimaal te laten participeren en integreren in onderwijs en samenleving. Voor het beroepsonderwijs betekent dit dat meer studenten met een beperking gebruik zullen maken van het reguliere beroepsonderwijs.

De afgelopen jaren heeft het mbo al te maken gehad met een groeiende instroom van jongeren met een beperking. Steeds meer jongeren stromen vanuit het praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs (vso) door naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Ook vanuit het vmbo komen meer jongeren met beperkingen en/of stoornissen naar het mbo. Als gevolg daarvan groeit het aantal jongeren dat vanuit het mbo een beroep doet op de wet Wajong². Door de komst van de wet Passend Onderwijs zou het aantal jongeren in het mbo dat beperkingen heeft en daardoor wordt belemmerd (zgn. 'wajongproblematiek') verder kunnen toenemen. Het mbo staat voor de uitdaging ook jongeren met een (arbeids-)beperking naar een diploma en naar werk te leiden. Door potentiële 'wajong-problematiek' vroegtijdig te signaleren kunnen jongeren eerder en adequater geholpen worden door middel van begeleiding en/of het verzorgen van passende voorzieningen – ook tijdens het onderwijsproces.

Het beleid zou er in de toekomst op gericht moeten zijn om jongeren met beperkingen in het mbo vroegtijdig op te sporen (d.w.z. te signaleren) en hen met een gerichte preventieve aanpak te ondersteunen. Een succesvol afgesloten beroepsopleiding - wat altijd ook met succes afgeronde stages inhoudt - is een essentiële stap naar een vaste plek op de arbeidsmarkt. Voor het zover is, is er vooral meer kennis nodig over de aard en omvang van de problematiek.

In opdracht van het UWV hebben het REA College Nijmegen en het Kenniscentrum Beroeps-
onderwijs Arbeidsmarkt (KBA) onderzoek gedaan naar de doelgroep jonggehandicapten in het MBO. Het onderzoek moet inzicht geven in de kenmerken, omvang, vindplaatsen en signalering van de doelgroep jonggehandicapten én adviezen geven voor een succesvolle transitie van beroepsopleiding naar werk. Het onderzoek omvat verschillende onderdelen. Allereerst is onderzoek gedaan onder 175 deelnemers van het REA College Nijmegen. Hun achtergronden en profielen zijn in kaart gebracht om daarmee een scherp beeld te krijgen van jongeren met een beperking, die het mbo vanwege hun problematiek voortijdig hebben moeten verlaten. Vervolgens is onderzocht in welke mate deelnemers van ROC Nijmegen behoren tot de categorie 'potentiële Wajongers'. De bevindingen uit beide onderzoeken zijn beschreven in deze rapportage.

¹ Het wetsvoorstel Passend Onderwijs is nog niet definitief vastgesteld. Op 1 augustus 2014 worden de scholen geacht de wet uit te voeren.

² Aanvankelijk was het de bedoeling dat in 2013 de nieuwe Wet Werken naar vermogen (WWVN) van kracht zou worden, die de bestaande Wet Wajong zou gaan vervangen. In april 2012 is besloten dat de WWVN geen doorgang vindt.

Aanvullend op het onderzoek naar de doelgroep is een verkenning uitgevoerd gericht op de transitie naar werk. In dat deel wordt onderzocht welke belemmeringen en oplossingen er zijn voor een succesvolle overgang van mbo naar betaald werk voor jongeren met een beperking.

1. Achtergronden en doel van het project

Bij de aanpak van de Wajong-problematiek is de afgelopen jaren veel aandacht uitgegaan naar de uitstroom van het voortgezet speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs. Deze onderwijssoorten vormden (en vormen voor een groot deel nog steeds) de hoofdroute in het onderwijs voor kinderen en jongeren met een handicap. Aan mbo-studenten met beperkingen in de opleidingen op niveau 2, 3 en 4 is tot nu toe weinig aandacht besteed. De laatste jaren is echter de instroom in de Wajong vanuit het mbo sterk toegenomen. Inmiddels is de instroom in de Wajong van jongeren met een mbo-achtergrond bijna even groot als die vanuit het vso en praktijkonderwijs: 34 procent van de Wajong-instroom 2010 komt uit het mbo, 37 procent uit het vso/praktijkonderwijs. (Wajong Monitor 2010).

1.1 Het middelbaar beroepsonderwijs

Het middelbaar beroepsonderwijs wordt uitgevoerd door drie soorten instellingen: de Regionale Opleidingscentra (ROC), de Agrarische Opleidingscentra (AOC) en de zogenaamde vakinstellingen. De meeste studenten volgen een opleiding op een ROC. Het zijn grote onderwijsinstellingen met meestal meer dan 10.000 studenten. Enkele cijfers uit 2011³:

MBO-Opleidingsniveau	Aantal deelnemers	Aantal deelnemers jonger dan 23 jaar	Aantal voortijdig schoolverlaters (jonger dan 23 jaar)
Niveau 1	23.531	11.240	4.075
Niveau 2	120.459	94.141	12.142
Niveau 3	142.083	101.355	4.747
Niveau 4	228.564	183.791	6.899
Totaal	514.637	390.527	27.863

Voor het mbo is de problematiek van jongeren met een beperking relatief nieuw. In het mbo wordt men zich steeds meer bewust dat men een categorie studenten in huis heeft, die slechts met veel ondersteuning aan een diploma te helpen is. Het belangrijkste aangrijpingspunt voor het mbo om deze problematiek aan te pakken is de bestrijding van het voortijdig schoolverlaten. Zoals bekend kampt het mbo met een fors uitvalprobleem. Jaarlijks verlaten enkele tienduizenden jongeren zonder startkwalificatie het onderwijs.

In de aanpak van het voortijdig schoolverlaten is de laatste jaren in het mbo veel progressie geboekt. Eén van de belangrijkste winstpunten is dat men zich beter bewust is geworden van het soort problemen waarmee men te maken heeft. Zo is een groot deel van de uitval terug te leiden op een verkeerde studiekeuze van de student. Met gerichte programma's probeert men daar - samen met het vmbo- verandering in te brengen. Anders is het met uitval die te maken heeft

³ Bron: DUO Open onderwijsdata; www.aanvalopschooluitval.nl voorlopige cijfers 2010-2011

met problemen die aan de persoon van de student gebonden zijn. Het kan gaan om problemen in de thuissituatie, gedragsproblematiek, verslaving, chronische ziekte, faalangst - in de praktijk gaat het vaak zelfs om een combinatie van verschillende soorten problemen. In het onderwijs spreekt men van 'overbelaste jongeren', dat wil zeggen jongeren met een zware, meervoudige en complexe problematiek. Hoewel het niet de grootste groep van uitvallers is, gaat het ook hier om vele duizenden per jaar.

Recent onderzoek⁴ laat zien dat van alle voortijdig schoolverlaters ongeveer 27 procent te maken heeft met gedragsproblematiek. Nog eens 13 procent heeft te maken met, wat wordt genoemd 'persoonlijke problematiek'. Daartoe worden gerekend: problemen in de thuissituatie, gezondheidsproblemen, chronische ziekte en lichamelijke handicaps, verslaving, financiële problemen, huisvestingsproblemen. Ook hier geldt dat een probleem zelden alleen komt. Deze 40 procent van alle uitvallers heeft te maken met veel meer dan een onderwijsprobleem. Natuurlijk hebben ze ook motivatieproblemen, slechte studieresultaten, achterstanden of moeilijkheden tijdens de stage. Maar hun problemen op school komen voort uit aan hun persoon gebonden problematiek.

Voor velen gaat het om problemen van tijdelijke aard. Zij komen er, vaak met intensieve hulp, weer bovenop en vinden uiteindelijk hun weg naar de arbeidsmarkt. Voor anderen zijn de problemen echter structureel van aard. Zij hebben te maken met een duurzame medische of sociale beperking. Deze groep is langdurig aangewezen op ondersteuning, binnen het onderwijs, maar ook daarna bij het vinden van een plek in de maatschappij en bij het vinden en houden van werk. Anders dan bijvoorbeeld in het vmbo heeft men in het mbo nog minder ervaring met het vroegtijdig signaleren en adequaat reageren op zich ontwikkelende problemen bij studenten. Jongeren die in de relatief beschermde omgeving van een vmbo of praktijkschool goed functioneerden komen in het mbo in een totaal andere omgeving terecht. Het onderwijs vraagt meer zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid en met name brengt het onderwijs hen ook in een andere sociale context. Jongeren met autistische beperkingen of licht beperkt verstandelijke vermogens worden dan soms overvraagd. Jongeren met een kwetsbare gedragsstructuur kunnen ontsporen.

1.2 Met een beperking in het mbo

Traditioneel vonden jongeren met een lichamelijke of verstandelijke beperking hun weg door het onderwijs via de route van het speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs. Deze scholen bereiden hen voor op het verdere maatschappelijke leven en zo mogelijk ook op arbeidsdeelname. Zoals gezegd, is het aantal jongeren met een beperking in het mbo sterk toegenomen. Daarbij spelen verschillende factoren een rol:

- Een belangrijke factor is dat meer jongeren vanuit het praktijkonderwijs en speciaal onderwijs doorstromen naar het mbo. Hoewel met name het praktijkonderwijs als eindonderwijs bedoeld is, kiezen ouders en leerlingen steeds vaker voor een vervolg op het mbo, waar een landelijk erkend diploma gehaald kan worden.

⁴ Regiomonitor Voortijdig Schoolverlaten Utrecht, 2010, KBA Nijmegen

- Daarnaast raken jongeren, die met een beperking in het voortgezet onderwijs nog goed konden functioneren, juist op het mbo in de problemen. Dat komt deels door de grotere schaal van het mbo en de andere onderwijsvormen en deels door de leeftijd en ontwikkelingsfase waarin jongeren juist dan komen. Een bijzondere kant van het mbo is dat jongeren veelvuldig en langdurig op stage moeten. Ook hier treden soms situaties op waarbij de student tegen zijn beperking aanloopt. Veel hangt in die situatie af van de begeleiding. Wanneer er snel en goed wordt gereageerd hoeft er geen probleem te zijn. Maar wat betreft de doelgroep van jongeren met beperking ontbreekt het nog wel aan kennis, ervaring en handelingsmogelijkheden.
- De doelgroep zelf verandert ook. De afgelopen jaren hebben we een sterke groei gezien van jongeren met een stoornis in het autistisch spectrum - niet alleen binnen het speciaal onderwijs, maar juist ook binnen het reguliere voortgezet- en beroepsonderwijs. De (potentiële) doelgroep is daardoor minder overzichtelijk en grijpbaar geworden.

Het merendeel van de mbo-studenten met een beperking volgt een opleiding op niveau 2 of hoger. Vrijwel elk ROC heeft een voorziening Studie & Handicap, die een rol speelt bij het organiseren en uitvoeren van extra begeleiding voor deze studenten. Een belangrijke impuls voor deze ontwikkeling was de invoering van de Leerling Gebonden Financiering in het mbo in 2006. LGF is financiering in de vorm van een 'rugzakje', die op basis van een indicering beschikbaar wordt gesteld. In 2009 hadden 5.978 mbo-studenten een LGF-rugzakje.

Mbo-studenten met een beperking zijn lang niet altijd eenduidig te identificeren. Vaak is er sprake van een vorm van indicering, zoals voor het verkrijgen van een Wajong-uitkering, een rugzakje (LGF) of een Persoonsgebonden Budget (PGB). Op basis van deze indicaties wordt meestal een vorm van begeleiding geboden, vooral bij de LGF en het PGB. Ondersteuning vanuit de Wajong is er soms - in de laatste fase van de opleiding - bij het zoeken naar een passende werkplek of bij het zoeken van een alternatief, nadat de jongere is uitgevallen in de opleiding. Deze 'geïndiceerde' studenten zijn vaak afkomstig uit het speciaal onderwijs of een zorginstelling.

Daarnaast is er een groep die - bewust of onbewust - geen indicatie heeft. Het kan zijn omdat het niet nodig wordt gevonden of omdat er geen aanleiding was om een indicatie aan te vragen. Deze jongeren komen vaker vanuit het regulier onderwijs, met name vanuit het vmbo. Ze worden niet onderkend als jongere met een beperking. Naar verwachting zal de groep 'niet-geïndiceerden' de komende jaren nog groeien. Zowel in de onderwijswetgeving (Passend Onderwijs) als in de sociale zekerheid verdwijnt, zoals het er nu naar uitziet, de indicatiestelling. Hoewel begrijpelijk vanuit het perspectief van voorkomen van medicalisering, wordt daardoor de tijdige signalering en het hanteerbaar maken van de problematiek moeilijker. Omdat de indicatie voor het rugzakje verdwijnt, zal het mbo zelf de 'zorgzwaarte' moeten bepalen en een passend programma moeten opstellen. Doordat de drempelloze instroom in de niveau 2-opleidingen (en hoger) verdwijnt moet ook een antwoord gegeven worden op de instroom van leerlingen uit het speciaal onderwijs die wel leermogelijkheden hebben, maar geen diploma's hebben om op die niveau's in te stromen.

Gemeenten en UWV hebben er belang bij dat mbo-instellingen tijdig de beperkingen van een student onderkennen en een passend opleidingstraject uitzetten om voortijdig schoolverlaten c.q. een beroep op een uitkering te voorkomen. Partijen als UWV en MEE hebben Wajongnetwerken rondom het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs ontwikkeld, met als doel om aansluitend op de opleiding de overgang naar werk te realiseren. Rondom het mbo moet een dergelijke infrastructuur echter nog helemaal ontwikkeld worden.

2. Onderzoek potentiële Wajongers in het mbo

In opdracht van het UWV voeren REA College Nijmegen en KBA Nijmegen een project uit dat tot doel heeft meer inzicht te krijgen in de doelgroep van jongeren met een beperking in het mbo. Het project Signalen voor Passend Beroepsonderwijs heeft tot doel:

- Inzicht te geven in de aard en omvang van de doelgroep jongeren met beperkingen in het mbo.
- Een aanzet te geven om deze groep tijdig te signaleren en een passende aanpak te realiseren.
- De transitie naar werk te verbeteren en daarmee de instroom in een uitkering te voorkomen.

Om de twee eerste doelen te realiseren is onderzoek gedaan. Voor we nader ingaan op het onderzoek is het goed om kort stil te staan bij de groep jongeren waar het onderzoek zich op richt. In de beschrijving hiervoor hebben we verschillende termen gebruikt: potentiële Wajongers, jongeren met een beperking en jonggehandicapten. Doel van het onderzoek is om zicht te krijgen op de instroom van jongeren met een bepaald risicoprofiel in het mbo. Dat risicoprofiel houdt in dat zij door een bepaalde handicap of beperking mogelijk niet in staat zijn hun opleiding met succes te doorlopen en een goede overgang van onderwijs naar werk te maken. Met handicap of beperking wordt bedoeld op lichamelijke of verstandelijke beperkingen, maar ook op de sterk toegenomen problematiek van autismedoornissen. Met name de laatste categorie heeft een groot bereik. Jongeren met autisme komen in alle onderwijstypen en –niveaus voor, ook zonder dat zij specifiek als zodanig gediagnosticeerd zijn. Het risico op schooluitval wordt manifest wanneer de beperking ook daadwerkelijk een belemmering gaat worden. Zo komt het voor dat jongeren instromen in het mbo, zonder dat zij op dat moment herkend worden als iemand met een verhoogd risicoprofiel, terwijl later – bijvoorbeeld in de stage – blijkt dat er toch sprake is van serieuze beperkingen. Typerend voor juist deze doelgroep is dat de beperking dermate ernstig kan zijn of worden, dat er geen succesvolle overgang van beroepsonderwijs naar werk kan worden gerealiseerd. Op dat moment is kans op uitkeringsafhankelijkheid groot.

Een deel van de doelgroep is, zoals aangegeven, reeds bij instroom in het mbo expliciet herkenbaar als behorend tot het risicoprofiel. Zij zijn afkomstig uit het speciaal onderwijs of praktijkonderwijs, zijn reeds Wajonger of hebben een herkenbare en gediagnosticeerde handicap. Dit zijn bijvoorbeeld jongeren die, in de Nijmeegse situatie, ambulante begeleiding door het REA College ontvangen, terwijl zij op het mbo staan ingeschreven. Waar dit onderzoek zich speciaal op richt, zijn de jongeren die weliswaar een vergelijkbaar risicoprofiel hebben, maar niet als zodanig worden herkend en om die reden mogelijk niet de ondersteuning krijgen die ze nodig hebben. Het tijdig signaleren van risico's (op bijvoorbeeld uitval) is in de eerste plaats belangrijk voor de jongere zelf. Zeker in het mbo betekent een succesvol afgesloten opleiding een grote stap naar ook een succesvolle entree op de arbeidsmarkt. Ook de school en de gemeente hebben hierbij een belang: de school om voortijdig schoolverlaten te voorkomen, de gemeente om afhankelijkheid van een uitkering te voorkomen.

In navolgende hoofdstukken doen we verslag van de uitkomsten van het onderzoek naar potentiële Wajongers in het mbo. Onder potentiële Wajongers verstaan we de risicogroep, met een profiel dat een vergrote kans op Wajong-instroom geeft. Het onderzoek is uitgevoerd in twee delen: eerst onderzoek bij het REA College Nijmegen en daarna bij ROC Nijmegen.

In beide onderzoeken zijn van grote aantallen deelnemers dossiers geanalyseerd en vergeleken. Aan de hand van gegevens uit de dossiers zijn de kenmerken beschreven van de deelnemers op het REA College, zowel van degenen die daar een beroepsopleiding volgen, als van de deelnemers aan de korte trajecten en de ambulante begeleiding in het mbo. De kenmerken van de REA College deelnemers hebben we als vertrekpunt genomen voor het tweede deel van het onderzoek, dat is uitgevoerd bij ROC Nijmegen. Ook bij ROC Nijmegen zijn dossiers onderzocht, dit maal van drie groepen, te weten deelnemers die ongediplomeerd zijn uitgestroomd (uitvallers), deelnemers die zijn gemeld vanwege verzuim (verzuimers) en deelnemers die doorverwezen zijn naar een vorm van tweedelijns begeleiding binnen het ROC (zorgdeelnemers). Kort gezegd zijn de profielen van deze groepen vergeleken met de profielen van de deelnemers van het REA College. Het doel was om vast te stellen hoeveel jongeren er zijn op ROC Nijmegen met een profiel, dat lijkt op dat van de REA College deelnemers en derhalve een vergroot risico lopen de school ongediplomeerd te verlaten en een beroep te doen op inkomensondersteuning of een uitkering.

Het dossieronderzoek bij ROC Nijmegen maakt onderdeel uit van een groter, meerjarig onderzoek, in opdracht van het ROC en de gemeente Nijmegen, dat tot doel heeft de problematiek en maatregelen rondom voortijdig schoolverlaten te monitoren en te evalueren. Over het grotere onderzoek bij ROC Nijmegen wordt afzonderlijk gerapporteerd.

3. Het risicoprofiel: deelnemers REA College Nijmegen

Het eerste deel van het onderzoek richt zich op de deelnemers van het REA College in Nijmegen, met als doel het vaststellen van het risicoprofiel van potentiële Wajongers in het MBO.

3.1 REA College Nijmegen

REA College Nederland is een vereniging van scholingsorganisaties. REA College biedt jongeren met een handicap, die niet in het reguliere beroepsonderwijs terecht kunnen, de mogelijkheid een beroepsopleiding of aangepaste scholing te volgen. De scholingsprogramma's worden uitgevoerd in opdracht van UWV-Werkbedrijf. Jongeren met uiteenlopende soorten beperkingen kunnen bij het REA College een opleiding volgen: chronische ziekte, ernstige motorische beperking, energetische beperking, auditieve of visuele beperking, psychische beperking of neurologische stoornis.

Er zijn vijf vestigingen van REA College in Nederland, waaronder één in Nijmegen.

Het REA College in Nijmegen biedt verschillende programma's aan voor jongeren met (arbeids) beperkingen.

- De beroepsopleidingen van het REA College zijn bedoeld voor deelnemers die er vanwege hun beperking niet in slagen een beroepsopleiding in het reguliere onderwijs te volgen. De deelnemers kunnen op het REA College een opleiding volgen die aangepast is op hun mogelijkheden. De beroepsopleidingen van het REA College vallen niet binnen de bekostiging vanuit het Ministerie van OCW, maar worden bekostigd vanuit SZW-middelen.
- Talentenexpeditie is een programma van acht weken, waarin de deelnemer in groepsverband op zoek gaat naar de wensen en mogelijkheden op het gebied van opleiding en werk.
- Ambulante begeleiding op het ROC is bedoeld voor deelnemers met beperkingen die een opleiding volgen in het reguliere beroepsonderwijs. Het gaat hierbij om deelnemers die ondersteuning nodig hebben maar niet in aanmerking zijn gekomen voor LGF of het rugzakje (nog) niet hebben aangevraagd.
- Jongeren die deelnemen aan 'jonggehandicapten aan de slag', omdat ze vanwege hun beperking het beroepsonderwijs voortijdig dreigen te verlaten, kunnen voor advies en begeleiding terecht bij een medewerker van REA College Nijmegen.

Meer dan de helft (58%) van de deelnemers van het REA College Nijmegen is afkomstig uit het mbo. Een ander deel komt uit het speciaal onderwijs en kan, vanwege de beperking, niet instromen in het reguliere mbo.

Ongeveer 70 procent van de deelnemers heeft een gediagnosticeerde stoornis. Veelal gaat het om stoornissen in het autisme spectrum, zoals autisme, PDD NOS of asperger. Binnen de beroepsopleidingen van REA College heeft 80 procent van de deelnemers een gediagnosticeerde

stoornis. De deelnemers van de beroepsopleidingen van het REA College zijn op een wat andere manier te karakteriseren dan de deelnemers uit de andere programma's. Dat is verklaarbaar omdat de deelnemers vanwege hun beperking een beroepsopleiding bij het REA College volgen. Vergeleken met de overige deelnemers zitten in de beroepsopleidingen van het REA College relatief meer deelnemers met een gediagnosticeerde stoornis en een Wajong uitkering. In het onderzoek zijn van alle deelnemers, aan de hand van hun dossiergegevens, profielen opgesteld. De profielen beschrijven de aard van de belemmeringen en de zwaarte (stapeling) van de problemen. Bij alle programma's van het REA College is het profiel Gedragsproblematiek veruit het meest voorkomende profiel. Dat betekent dat deelnemers – naast eventuele problemen op andere gebieden – in ieder geval ook één of meerdere gedragsproblemen hebben. Vrijwel alle deelnemers met dit profiel hebben bovendien te maken met multiproblematiek: stapeling van verschillende soorten problemen. Zij hebben bovenop hun gedragsproblemen ook te maken met bijvoorbeeld persoonlijke problemen of studiegerelateerde problemen. De meest voorkomende gedragsproblemen zijn problemen in de sociale vaardigheden, weinig zelfvertrouwen, laag empathisch vermogen en agressief of boos gedrag. Er zijn relatief veel deelnemers die kampen met internaliserende of sociaal-emotionele problemen. Zo zijn er naast de problemen die relatief veel deelnemers hebben met hun zelfvertrouwen ook veel deelnemers met faalangst, sombere gevoelens en subassertiviteit. Door deze onderliggende gedragsproblemen onderscheiden de deelnemers van het REA College zich van andere deelnemers die in speciale voorzieningen zitten – zoals deelnemers uit de plusvoorzieningen van Nijmegen (Flex College) of Utrecht (de Utrechtse School). In deze voorzieningen passen de leerlingen ook bijna allemaal in het profiel Gedragsproblematiek, maar hun problemen zijn voornamelijk externaliserend, zoals agressief gedrag, druk gedrag en niet willen luisteren.

Ruim een kwart van de deelnemers op het REA College heeft te maken met problemen in de thuissituatie. Deze problemen lopen uiteen van gescheiden ouders, tot psychische problemen of ziekte bij één van de ouders, tot ruzies in de gezinssituatie. Meer dan de helft van deelnemers op het REA College heeft (al dan niet in combinatie met problemen in de thuissituatie) lichamelijke problemen. Veel deelnemers hebben lichamelijke problemen of beperkingen – een logische uitkomst gezien de doelgroep van jongeren met een (arbeids)beperking waar het REA College zich op richt. Het blijkt dat 33 procent van de deelnemers met lichamelijke problemen een energetische beperking heeft.

Driekwart van de deelnemers van het REA College heeft problemen in de studiehouding of met studievaardigheden. Dit zijn – op enkele deelnemers na – allemaal deelnemers met óók persoonlijke problemen en/of gedragsproblemen. De problemen op het gebied van studiehouding en –vaardigheden hebben veelal te maken met de vaardigheden die ontbreken (niet kunnen plannen, geen structuur aan kunnen brengen) en niet met een onwillende houding. De deelnemers onderscheiden zich hiermee van deelnemers van de plusvoorziening in Nijmegen en Utrecht, waar vooral de houding een probleem vormt (regelmatig verzuim, niet gemotiveerd voor de opleiding).

De combinatie van gedragsproblemen of persoonlijke problemen met nog andere problemen op meerdere vlakken, maakt het dat 90 procent van de deelnemers op het REA College te karakte-

riseren is als overbelast. De term overbelast wordt in het onderwijs gebruikt om een specifieke risicogroep te noemen die te maken heeft met meervoudige, zware problematiek. Ook in andere speciale voorzieningen – zoals de plusvoorziening in Nijmegen en Utrecht – zijn bijna alle deelnemers overbelast. De ‘inhoud’ van deze overbelasting (in termen van de problemen) is bij het REA College echter van een andere aard: meer internaliserende en psychische problematiek, meer lichamelijke problemen en -beperkingen. Ook de problemen die deelnemers hebben in de studiehouding en studievaardigheden zijn van een andere aard.

3.2 Risicoprofiel

Op grond van de typering van de REA College deelnemers komen we tot de kernpunten van het risicoprofiel van potentiële Wajongers (in het mbo):

- Sociaal-emotionele of psychische problemen
- Internaliserende problematiek
- Stoornis, vaak autisme
- Lichamelijke beperkingen, vaak energetische beperkingen, ook motorische beperkingen en chronische ziekten
- Studievaardigheidproblemen

Het risicoprofiel vat de belangrijkste kenmerken van de gehele groep deelnemers van het REA College samen. Het betekent niet dat elke afzonderlijke deelnemer aan alle kenmerken voldoet, maar dat deze kenmerken de groep typeren.

De deelnemers van het REA College zouden zonder hun beperking in de meeste gevallen een mbo-opleiding hebben gevolgd. Deelnemers in de ambulante begeleiding volgen ook feitelijk een opleiding op het ROC. De REA College deelnemers matchen qua leeftijdsbereik en opleidingsniveau met de mbo-populatie en zijn daarom een goede referentiegroep. Het risicoprofiel geeft een (gemiddelde) combinatie van beperkingen, die typerend zijn voor jongeren bij wie een ‘Wajong-problematiek’ is vastgesteld. Feitelijk heeft een groot deel van de REA College deelnemers een Wajong-uitkering of -voorziening.

In het volgende hoofdstuk laten we zien hoe het risicoprofiel benut wordt om onder de studenten van ROC Nijmegen jongeren met een potentiële Wajong-problematiek op te sporen.

4. Risicoprofiel in het mbo: deelnemers ROC Nijmegen

In het onderzoek bij het ROC Nijmegen zijn de dossiers onderzocht van drie groepen zorgdeelnemers, namelijk deelnemers van twee speciale programma's voor extra begeleiding en studiekeuzeproblematiek en deelnemers die ondersteuning van schoolmaatschappelijk werk hebben gekregen. Daarnaast is gekeken naar de dossiers van *uitvallers* (uitstroom zonder startkwalificatie) en *verzuimers* (langdurig of frequent verzuim). In het onderzoek zijn ongeveer 400 dossiers bekeken.

4.1 Vergelijking deelnemers REA College en ROC

De hoofdvraag in het onderzoek was welke deelnemers een profiel hebben dat vergelijkbaar is met het risicoprofiel, dat is gebaseerd op het onderzoek bij het REA College. Uit het dossieronderzoek bij de 400 dossiers komt naar voren dat 48 ROC-deelnemers een profiel hebben dat grote gelijkenis vertoont met het risicoprofiel.

In de onderstaande tabel tonen we een vergelijking van problemen van deelnemers van het REA College met de selectie van 48 ROC-deelnemers. De vergelijking laat zien welk percentage van de deelnemers problemen heeft op een bepaald probleemgebied.

Tabel - Percentage deelnemers met problemen op bepaalde probleemgebieden

	Beroeps Opleiding	Talenten expeditie	Jong gehandi-capten	Ambulante begeleiding	Totaal REA College	Selectie ROC-deelnemers
Gedrag	86	85	67	77	80	88
Thuisituatie	31	35	23	14	31	38
Lichamelijk	64	56	30	59	57	58
Financiën	10	0	10	5	4	2
Verslaving	5	9	3	0	7	2
Studievaardigheden	79	79	63	86	77	96
Studieniveau	17	15	10	23	16	15
Loopbaankeuze	26	44	23	5	25	10

Bij vergelijking van de twee laatste kolommen in de tabel blijkt de gelijkenis tussen de groepen, totaal REA College en selectie ROC-deelnemers. Vergelijking van de selectie van ROC-deelnemers met deelnemers van de verschillende programma's van het REA College maakt duidelijk dat er accentverschillen zijn: zo spelen problemen met studievaardigheden een minder grote rol bij de deelnemers aan de beroepsopleidingen en weer meer bij de ambulante begeleiding. De groep van ROC-deelnemers is zo gemaakt dat alle 48 te maken hebben met internaliserende gedragsproblematiek. Nadere analyse van de gedragsproblematiek laat zien dat de 48 ROC-deel-

nemers minder vaak problemen hebben met sociale vaardigheden en ook minder vaak te maken hebben met een te laag empathisch vermogen. Zij hebben juist vaker problemen als eenzaamheid. Het grootste verschil is het veel lagere percentage geïndiceerde stoornissen. Bij het REA College heeft zeventig procent een stoornis, bij de 48 ROC-deelnemers is van 71 procent geen stoornis bekend. Een nadere analyse van de lichamelijke problematiek toont de overeenkomsten tussen de beide groepen. Zo spelen chronische ziekte, energetische beperking en andere specifieke lichamelijke klachten in beide groepen een grote rol. Een verschil is dat de REA College deelnemers vaker te maken hebben met motorische beperkingen en niet aangeboren hersenletsel.

Tabel - Percentage deelnemers met bepaalde lichamelijke problemen

Lichamelijke problematiek	REA	ROC
	%	%
Chronische ziekte	27	28
Motorische beperking / problemen	30	7
Visuele beperking	9	3
Auditieve beperking	3	3
Energetische beperking	33	31
Geheugenbeperking	10	3
Migraine / hoofdpijnen	8	14
Andere specifieke klachten	29	28
Niet Aangeboren Hersenletsel (NAH)	13	-
Spier / gewrichtsklachten	5	-
Overgewicht	3	-

Tot slot vergelijken we het soort studie problemen van de selectie van 48 ROC-deelnemers met die van de REA College deelnemers.

Tabel - Percentage deelnemers met bepaalde studieproblemen

Studieproblemen	REA	ROC
	%	%
Concentratieproblemen	52	54
Problemen / moeite met plannen	49	41
Heeft geen structuur	45	13
Nooit op tijd werk af (tempo)	31	24
Onzelfstandig	23	4
Verzuimt / spijbelt veel	21	57
Motivatieproblemen	12	20
Weinig doorzettingsvermogen	5	13
Andere specifieke problemen	18	7

Ook hier vallen enkele verschillen op. Bij de REA College deelnemers is het onvoldoende kunnen aanbrengen van structuur een veel vaker voorkomend probleem. Bij de selectie van ROC-deelnemers komt verzuim veelvuldig voor.

Concluderend kunnen we vaststellen dat de 48 deelnemers inderdaad het risicoprofiel hebben, dat op basis van de hoofdkenmerken van de REA College deelnemers is vastgesteld. De selectie van de 48 deelnemers berust met name op de combinatie van internaliserende gedragsproblematiek, lichamelijke beperking en specifieke studieproblemen. Deze groep ROC-deelnemers heeft met andere woorden het risicoprofiel van potentiële wajonger.

4.2 Overeenkomsten en verschillen

De groep van 48 ROC-deelnemers vertoont dus grote overeenkomsten met het risicoprofiel, gebaseerd op de kenmerken van de REA College deelnemers. Er zijn echter ook enkele verschillen. Waar het profiel van de 48 afwijkt van dat van de REA College deelnemers heeft dat een verschillende betekenis:

- ❑ Een deel van de afwijking valt te verklaren uit de specifieke situatie waarin de beide groepen verkeren. Zo komt verzuim en spijbelen vaker voor bij de ROC-deelnemers dan bij de REA College deelnemers. Dat verschil is terug te voeren op de setting waarin zij onderwijs volgen. Jongeren met een ernstige motorische beperking zullen al snel aangewezen zijn op aanpassingen in hun leeromgeving en daarom op het REA College terecht komen. De mogelijkheden voor verzuim zijn daar geringer dan op het ROC, deels vanwege de persoonlijke beperkingen, deels door de setting (kleinschaliger, meer controle en directe respons op verzuim).
- ❑ Een ander deel van de verschillen verwijst naar het onderscheid tussen een groep met een expliciete indicatiestelling, namelijk die op het REA College en een groep die nog 'ongesignaleerd' en (nog) niet geïndiceerd is. Een voorbeeld daarvan is het percentage geïndiceerde stoornissen. Kijkend naar het type gedragsproblematiek lijkt het aannemelijk dat onder de groep van 48 ROC-deelnemers het percentage stoornissen hoger ligt dan de dossiers laten zien. Geen van de 48 deelnemers met het risicoprofiel heeft een leerling gebonden financiering (LGF) of wordt ambulantly begeleid door het REA College.
- ❑ Een derde verklaring van de afwijking tussen beide groepen is het grensgebied waarin de 48 deelnemers zich bevinden, namelijk het gebied waarin hun beperking net wel of net niet leidt tot problemen in de studie en het risico van uitval. Zij zijn meer sociaal vaardig dan de REA College deelnemers, maar hebben wel te maken met eenzaamheid. Alle 48 behoren tot de drie categorieën zorgdeelnemer, verzuimers of uitvallers en hebben dus al expliciet te maken met problemen in de studieloopbaan.

Een ander opmerkelijk verschil is er als we kijken naar het geslacht van de deelnemers. Ook nu vergelijken we de selectie van 48 met de deelnemers van het REA College (respectievelijk de beroepsopleidingen, de ambulante begeleiding en REA College totaal). In de laatste kolom is de verdeling naar geslacht voor het ROC als geheel (tot 23 jaar) weergegeven.

Tabel - Verdeling naar geslacht voor verschillende groepen

Geslacht	REA beroeps- opleiding	REA ambulante begeleiding	Totaal REA	Selectie 48 ROC	Totaal ROC
Man	83	62	69	46	57
Vrouw	17	38	31	54	43

We zien een opvallend verschil in verdeling binnen de selectie van 48 en de verdeling binnen de deelnemers van het REA College. Het meest extreem is het verschil met de beroepsopleidingen, waar 83 procent van de deelnemers mannelijk is, tegenover 46 procent van de selectie van 48 met het risicoprofiel. Het verschil met de deelnemers in de ambulante begeleiding is minder groot, maar nog altijd aanzienlijk. Ook als we kijken naar de populatie van alle ROC-deelnemers, dan zien we dat daar de mannelijk deelnemers meer dan de helft vormen.

Het hoge percentage vrouwen in de selectie van 48 hangt mogelijk samen met één van de voornaamste selectiecriteria, namelijk internaliserende problematiek. Uit onderzoek onder zorgleerlingen in het Utrechtse mbo, weten we dat internaliserende problematiek vaker bij vrouwen voorkomt dan bij mannen. Zo zien we dat de deelnemers van bijvoorbeeld de Utrechtse School (plusvoorziening) veel vaker externaliserende gedragsproblemen hebben en ook in ruime meerderheid mannelijk zijn. Hiervoor hebben we echter aangegeven dat de populatie van het REA College juist op dit punt sterk afwijkt van bijvoorbeeld voorzieningen als de Utrechtse School of het Nijmeegse Flex College: internaliserende problematiek en vooral mannelijke deelnemers. Eén van de conclusies uit het onderzoek bij het REA College is dat het hoge percentage mannelijke deelnemers mogelijk te maken heeft met (zelf)selectie bij aanmelding en met het specifieke aanbod van opleidingen. De uitkomsten van het onderzoek bij ROC Nijmegen doet vermoeden dat er wel een risicogroep van vrouwen is met het benoemde risicoprofiel, maar dat die (nog) niet wordt bereikt door een specifiek en passend ondersteuningsaanbod.

Het is bekend dat autisme vaker voorkomt bij mannen dan bij vrouwen. Mede daardoor wordt het als stoornis bij vrouwen vaak niet herkend. Autismen bij (normaal begaafde) vrouwen en meisjes komt voor, maar wordt nog weinig gesignaleerd en correct gediagnosticeerd. Uit onderzoek blijkt dat vrouwen die vroeger op school met een niet herkende autismestoornis te maken hadden bijna altijd (87%) ook problemen op school hadden⁵. Als mogelijk reden voor het niet herkennen van de stoornis wordt genoemd dat meisjes met autisme vaker sociaal vaardiger zijn dan jongens, omdat zij relatief goed sociaal gedrag kopiëren. Daardoor wordt hun internalise-

⁵ Zie In 't Veld - Simon Thomas en Mol (2010) Normaal tot hoogbegaafde vrouwen met een autismespectrumstoornis: Niet begrepen? Niet herkend! In: Wetenschappelijk Tijdschrift Autismen, 2010.

rende problematiek niet snel met autisme in verband gebracht. Mogelijk wijst de uitkomst van het onderzoek bij ROC Nijmegen op een verborgen problematiek van autisme bij meisjes. Nader onderzoek is nodig om daarover definitief uitsluitsel te krijgen.

4.3 Omvang van de risicogroep

Tot nu toe hebben we telkens gesproken over de selectie van 48 ROC-deelnemers met het risico-profiel 'potentiële wajonger'. De 48 vormen echter een selectie uit een representatieve steekproef. Daardoor is het mogelijk een schatting te maken van het totale aantal deelnemers binnen het ROC met het benoemde risicoprofiel. Daarbij moet worden aangetekend dat het onderzoek binnen het ROC zich beperkt tot de deelnemers jonger dan 23 jaar.

De ROC-deelnemers met het risicoprofiel vormen een redelijk goede afspiegeling van de totale ROC-populatie (tot 23 jaar) wat betreft de opleidingskenmerken: sector, leerweg en mbo-niveau. Wat betreft de sectoren is Zorg & Welzijn oververtegenwoordigd ten opzichte van Techniek en Economie. Wat betreft de leerwegen is de beroepsopleidende leerweg (BOL) oververtegenwoordigd. En bij de opleidingsniveaus is niveau 2 over- en niveau 3 ondervertegenwoordigd. De deelnemers van het REA College zijn gemiddeld ouder dan de selectie van ROC-deelnemers met het risicoprofiel. Bij het REA College ligt de gemiddelde leeftijd op bijna 21 en bij de ROC-deelnemers op 18,6 jaar.

Het doorrekenen van de steekproef naar de hele ROC-populatie (tot 23 jaar) leidt tot een schatting van de totale risicogroep binnen het ROC van een kleine 200 deelnemers (194). Dat wil zeggen, dat bijna 200 studenten van het ROC het risicoprofiel hebben van potentiële wajonger. We benadrukken dat het gaat om een beredeneerde schatting.

De bijna 200 deelnemers met risicoprofiel vormen niet de gehele groep van potentiële wajongers, want er zijn op het ROC ook nog deelnemers met een LGF (aantal 139) en deelnemers die geïndiceerd zijn en door het REA College worden begeleid (aantal 28). De totale groep van potentiële wajonger komt daarmee op ongeveer 360. Dat komt neer op vijf procent van alle ROC-deelnemers tot 23 jaar.

Met al het voorbehoud dat past bij een regionaal onderzoek en bij de beperkte aantallen in de steekproef kan de schatting van de risicogroep ook vertaald worden naar een landelijke schatting. Als de uitkomst voor Nijmegen een goede afspiegeling is van de landelijke situatie, dan zouden er in het mbo bijna twintigduizend jongeren tot 23 jaar zijn met het risicoprofiel 'potentiële wajonger', waarvan ruim de helft niet als zodanig herkend.

	Deelnemers (tot 23 jaar)	Risicogroep niet gesignaleerd	Risicogroep wel gesignaleerd	Totaal risicogroep
ROC Nijmegen	7.181	194	167	361
		= 2,70%	= 2,33%	= 5,03%
MBO totaal Nederland	390.527	10.550	9.082	19.632

Waarschijnlijk wordt de risicogroep 'wel gesignaleerd' met 9.000 voor het hele vmbo overschat. Door de actieve betrokkenheid van het REA College ligt het aantal LGF-ers en ambulante begeleidde studenten waarschijnlijk hoger dan het landelijke gemiddelde. Op basis van het landelijke aantal van bijna 6.000 mbo-ers met een LGF zou het aantal 'wel gesignaleerden' eerder rond de 6.000 liggen.

We komen tot de conclusie dat zeker sprake is van een problematiek in het mbo van jongeren met een deels nog niet herkende beperking. Binnen ROC Nijmegen gaat het naar schatting om 200 jongeren tot 23 jaar met niet herkende, potentiële wajong-problematiek. Als de Nijmeegse situatie maatgevend is voor de landelijke, dan gaat het landelijk om meer dan tienduizend jongeren.

Het is op grond van de beperkte omvang van de steekproef niet mogelijk om een betrouwbaar beeld te geven van de kans op voortijdig schoolverlaten van de benoemde risicogroep. De navolgende cijfers geven indicatief wel aan dat verwacht moet worden dat de kans aanmerkelijk hoger ligt dan voor de gemiddelde ROC-student. Onder de uitvallers in het onderzoek (uitstroom zonder startkwalificatie, maar nog niet per se voortijdig schoolverlater) heeft 17 procent het vastgestelde risicoprofiel van niet-geïndiceerde, potentiële wajonger. Van de ruim 1.300 uitvallers van ROC Nijmegen hebben er naar schatting 220 het risicoprofiel. Van alle uitvallers start ongeveer de helft alsnog weer met een opleiding, de andere helft wordt voortijdig schoolverlater. Als dat ook geldt voor de deelnemers met het risicoprofiel zijn er jaarlijks ruim honderd voortijdig schoolverlaters, die we tot de groep van potentiële wajongers rekenen. Het gaat, nogmaals gezegd, om niet meer dan een indicatie. De cijfers geven echter wel aan dat ook in relatie tot de VSV-agenda er sprake is van een serieuze problematiek.

5. Transitie naar werk

In het vorige hoofdstuk hebben we vastgesteld dat er een groep is van mbo-deelnemers met een potentiële wajong-problematiek. Met de term wajong-problematiek verwijzen we naar de situatie van een structurele arbeidshandicap en de daardoor ontstane afhankelijkheid van arbeids-ondersteuning en eventueel ook inkomensondersteuning. Er is sprake van potentiële wajong-problematiek als jongeren voldoen aan het risicoprofiel.

In dit hoofdstuk gaan we nader in op de aard van het risico: wat maakt dat mbo-deelnemers met het risicoprofiel ook daadwerkelijk terecht komen in een situatie waarin sprake is van een arbeidshandicap? Hoe leidt een afgebroken mbo-opleiding voor deze doelgroep tot een arbeids-handicap?

5.1 MBO route naar werk

Voor honderdduizenden jongeren is het mbo dé route naar werk. Zij volgen een beroepsopleiding, leren zo een vak en behalen een diploma (beroepskwalificatie). Met dat diploma melden zij zich als beginnend beroepsbeoefenaar op de arbeidsmarkt. De beroepsopleiding brengt hen kennis en vaardigheden bij, maar bereid hen ook in bredere zin voor op het beroep. Het huidige beroepsonderwijs is competentiegericht, dat wil zeggen dat een student geleerd wordt om kennis en vaardigheden ook in samenhang en in de praktijk toe te passen. Een technische vaardigheid leren is onvoldoende, het gaat erom dat de vaardigheid in de beroepspraktijk toe te kunnen passen. Die praktijk kenmerkt zich vaak juist door complexiteit: zo moet een kapster niet alleen goed kunnen knippen, zij moet ook met de klant communiceren, reageren op vragen, binnenkomende klanten verwelkomen, letten op de eigen gezondheid (houding) en kunnen inspelen op onverwachte situaties - en dat vaak allemaal tegelijkertijd. Dat verklaart waarom in het competentiegerichte beroepsonderwijs zoveel waarde wordt gehecht aan praktijkervaring, de stages. In de echte praktijk leert de student kennis en vaardigheden te gebruiken.

Als we het hebben over de risicogroep 'potentiële wajongers' in het mbo, dan gaat het in de eerste plaats om het risico dat de route naar werk, die het mbo is, voortijdig wordt afgebroken. Voortijdig schoolverlaten betekent dat er geen diploma (startkwalificatie) is behaald en dat daarmee de entree op de arbeidsmarkt ernstig wordt bemoeilijkt. Uitvallers uit het mbo hebben meer dan hun 'papiertje' niet gehaald: zij hebben een belangrijk deel van hun beroepsopleiding en -voorbereiding gemist.

5.2 Afgebroken ontwikkeling

Er is echter meer aan de hand. Vele duizenden jongeren verlaten jaarlijks het mbo zonder diploma (startkwalificatie). Voor de meesten van hen betekent dat nog niet dat zij kansloos zijn voor een baan, integendeel: de meesten ondervinden geen hinder van psychische, medische of sociale problemen. Zij vinden werk en kunnen hun competentieontwikkeling voortzetten in het werk of in een latere opleiding. Dat geldt echter in veel mindere mate voor de risicogroep

‘potentiële wajongers.’ Voor hen geldt dat het vastlopen en afbreken van de mbo-opleiding leidt tot een structurele achterstand. Zij kunnen veel minder goed de opgelopen achterstand in de opleiding – en dus de beroepsvorming – compenseren met leren op de werkplek. Er is sprake van een afgebroken ontwikkeling, die kan leiden tot een duurzame belemmering in het vinden en behouden van werk.

Het onderzoek ‘Routekaart naar werk voor jongeren met ernstige gedragsmoeilijkheden’⁶ geeft inzicht hoe die belemmering ontstaat. De onderzoekers hanteren een model waarin zij aangeven welke factoren de participatiestatus van de jongeren bepalen. De participatiestatus zegt iets over de maatschappelijke positie van de jongere, zijn zelfstandigheid en sociale positie. Een wezenlijk onderdeel daarvan is het hebben en behouden van betaald werk. In een sterk vereenvoudigde weergave ziet het model er als volgt uit:

De participatiestatus wordt volgens het model direct bepaald door het werkgedrag. “Werkgedrag omvat onder meer de (mate van) productiviteit, zelfstandigheid (bij het uitvoeren van taken), leervermogen, stressbestendigheid en de mate dat de persoon afspraken nakomt”⁷. De werkintentie is, in het model, weer van invloed op het werkgedrag. De werkintentie geeft onder meer de werkhouding en -motivatie aan. Uit het onderzoek blijkt nu dat het werkgedrag bepalend is voor de participatie: hoe beter het werkgedrag, hoe groter de kans op een positieve participatiestatus. Opmerkelijk is echter dat in het onderzoek geen relatie kon worden vastgesteld tussen werkintentie en werkgedrag: goede wil alleen is niet voldoende. Het blijkt dat de werkintentie (de wil om goed je best te doen en je beter in te zetten) vaak leidt tot een onjuist zelfbeeld en niet strookt met het feitelijke werkgedrag. Het werkgedrag wordt bepaald door het feitelijk bezitten en kunnen inzetten van vaardigheden en competenties.

Belangrijk is ook de vaststelling dat een beter werkgedrag samengaat met een hoge score op zelfvertrouwen met betrekking tot het werk en een lage score op depressieve gevoelens en gedragsmoeilijkheden. Het werkgedrag is, met andere woorden, niet alleen een sleutel naar participatie, het is ook een uitdrukking van een positievere balans tussen zelfvertrouwen in het werk en beperkingen door problemen.

Het onderzoek van TNO laat zien, wat ook door andere auteurs al is benadrukt⁸, dat het leren van een beroep meer is dan het verwerven van specifieke kennis en vaardigheden. Het gaat om beroepsvorming, die ook vorming van de student als persoon en als burger inhoudt. Een ster-

⁶ Routekaart naar werk voor jongeren met ernstige gedragsmoeilijkheden. E. de Vos, TNO Kwaliteit van Leven (2010)

⁷ De Vos (2010), p. 96

⁸ Zie bijvoorbeeld Geurts, J. & Meijers, F. (2006). Burgerschap en beroepsvorming. In B. Hoetjes en C. van der Meule (red.), 's-Gravenhage.

kere beroepsvorming gaat samen met verminderde belemmering door gedrags- of psychische moeilijkheden. Wezenlijk is dat de beroepsvorming (of het verwerven van goed werkgedrag en zelfvertrouwen) sterk verbonden is met de beroepspraktijk. In reële werksituatie, in een stage of in een baan, wordt het werkgedrag ontwikkeld en zichtbaar gemaakt.

Het voortijdig afbreken van een beroepsopleiding betekent meer dan het niet halen van een diploma. Voor de benoemde risicogroep betekent het in feite het afbreken van een vormingsproces. Goede wil kan het ontbreken van die vorming niet compenseren. Daarom zal ook in de latere loopbaan het ontbreken van de beroepsvorming tot structurele achterstand leiden.

5.3 Leren in en van de praktijk

Jongeren die tot de risicogroep behoren, worden - zoals we hebben laten zien - voor een groot deel niet gesignaleerd als personen met een (mogelijke) beperking. Toch verloopt hun schoolloopbaan niet zonder problemen. Alle jongeren in de risicogroep behoren tot ofwel de uitvallers, of de verzuimers of tot de zorgdeelnemers. Dat wil zeggen dat zij tijdens de opleiding in problemen zijn geraakt.

In het onderzoek dat in Nijmegen is uitgevoerd hebben we ook gekeken naar de belemmeringen waar jongeren met een beperking tegenaan lopen in de studie. Daarbij hebben we met name gekeken naar de ervaringen rondom de stages en de overgang naar werk. In het proces van beroepsvorming zijn juist de stages, het leren in en van de praktijk, van essentieel belang. Voor de student betekent de stage een belangrijke stap in het leerproces, want de stage is enerzijds een plek om te leren en anderzijds een gelegenheid om het geleerde toe te passen en te laten zien.

Uit het onderzoek bij de deelnemers van het REA College blijkt dat 27 procent van de deelnemers, die een mbo-opleiding volgen of volgden, problemen heeft gehad met de stage in het mbo. Bijna 20 procent van de deelnemers die ook in het vmbo al stage moesten lopen, heeft ook daar problemen met de stage ondervonden.

Een kleine groep studenten van een ICT-opleiding is gevolgd tijdens en na de stages. Uit hun ervaringen komen indicaties naar voren die wijzen op mogelijke verbeterpunten. Enkele voorbeelden zijn:

- Niet elke stageplaats is geschikt. Door veel tijd en moeite te investeren in de match tussen de student (met zijn mogelijkheden en beperkingen) en stageplaats wordt de kans op succes van de stage sterk vergroot.
- Het zelfbeeld van de student is van belang voor het succes van de stage. Belangrijk is een realistisch zelfbeeld, dat te positief noch te negatief is.
- Goed inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van de student bij de werkbegeleider in het bedrijf is van belang.
- De stage leert de student en de begeleider vanuit school veel over wat de student in een werksituatie kan en nodig heeft. Deze kennis kan later, bij het vinden en houden van een baan, van belang zijn. Daarom is het goed de kennis expliciet vast te leggen.

Er valt nog veel winst te halen in de voorbereiding, begeleiding en uitvoering van de stages in het mbo als het gaat om de risicogroep van jongeren met een beperking. Ook in het beter benutten van de kennis en ervaring uit de stages bij het latere vinden van passend werk kan nog winst worden gehaald.

5.4 Van risico naar kans

Voor jongeren met een - al dan niet geïndiceerde - beperking is een beroepsopleiding in het mbo soms een risicovolle weg. In het mbo is de begeleiding en zorg voor de leerling anders en soms ook minder goed georganiseerd dan in het vmbo, het praktijkonderwijs of speciaal onderwijs. De student wordt in de stage geconfronteerd met de praktijk van een bedrijf of instelling. Het kan misgaan. Het onderzoek bij ROC Nijmegen laat zien dat het voor een deel van de risicogroep ook daadwerkelijk misgaat: zij raken in problemen of vallen zelfs uit zonder diploma. Wat het onderzoek echter ook laat zien, is dat juist het mbo bij uitstek kansen biedt voor de risicogroep. Namelijk de kans op ontwikkeling, de kans op beroepsvorming. Het leren van een beroep gaat samen met het ontwikkelen van de persoon en het leren omgaan met de beperkingen. Daarmee leert de student niet alleen een vak, hij wordt ook structureel sterker en vergroot zijn kansen op participatie. De transitie naar werk is daarmee meer dan het succesvol vinden van een baan, het is ook het structureel verkleinen van de kans op een arbeidshandicap.

6. Samenvattende conclusies en aanbevelingen

Conclusies

A. *Instroom wajong vanuit mbo groeit sterk*

De instroom in de wajong vanuit het mbo is de afgelopen jaren sterk gegroeid en bedraagt nu ruim een derde van alle instroom. In het mbo vormen deze potentiële wajongers een nog relatief ongekende risicogroep. Mede door de toename van autisimestoornissen is de risicogroep moeilijker te herkennen. Binnen het mbo wordt een inhaalslag gemaakt als het gaat om de zorg en begeleiding voor de student. Hoge uitvalpercentages maken het noodzakelijk om studenten met problemen extra ondersteuning te bieden. Ook binnen die zorgstructuur is de specifieke problematiek van potentiële wajong-instroom nog weinig bekend.

B. *Risicoprofiel potentiële wajongers in het mbo*

Op basis van onderzoek bij het REA College Nijmegen is een risicoprofiel opgesteld voor jongeren, die in het mbo een verhoogde kans op instroom in de wajong hebben. Het profiel is gericht op een doelgroep van jongeren met de leeftijd en het opleidingsniveau passend bij het mbo. Wezenlijke elementen in het profiel zijn kenmerken als sociaal-emotionele of psychische problemen, internaliserende problematiek, stoornissen, fysieke beperkingen en studievaardigheidproblemen.

C. *Risicogroep binnen ROC aanwijsbaar*

Onderzoek bij ROC Nijmegen laat zien dat er een groep van naar schatting 200 studenten (tot 23 jaar) voldoet aan het profiel van de potentiële wajonger. Het zijn studenten die studieproblemen hebben (deels ook met verzuim en uitval) en daarnaast voldoen aan de kenmerken in het risicoprofiel. De studieproblemen zijn van die aard dat uitval dreigt of al heeft plaatsgevonden. Het gaat om studenten die niet als jongeren met een beperking worden aangemerkt. Zij zijn niet in beeld als personen met een verhoogd risico op een duurzame arbeidshandicap.

Naast deze groep zijn er studenten die wel een formele indicatie hebben, met name voor een LGF of voor een andere vorm van ondersteuning. Deze groep heeft in ROC Nijmegen een omvang van circa 165.

De potentiële wajongers zijn te vinden op alle opleidingsniveaus in het mbo en ook in alle sectoren. Op landelijk niveau gaat het in het mbo naar schatting om duizenden jongeren, waarvan de meerderheid niet herkend en gesignaleerd.

D. *Niet herkende groep*

Opvallend is dat in de risicogroep het percentage vrouwelijke studenten relatief hoog ligt. In vergelijking met de (wel herkende en geïndiceerde) deelnemers van het REA College beschikken de studenten in de risicogroep over wat meer sociale vaardigheden. Dat maakt mede dat hun beperking niet als zodanig herkend wordt. Vaak is er geen sprake van een geïndiceerde (autisme) stoornis, maar wel van de kenmerken daarvan. Mogelijk is er sprake van niet-gesignaleerde autismestoornissen bij vrouwen, waarover ook elders is gepubliceerd.

E. *Afgebroken beroepsvorming leidt tot arbeidshandicap*

Onderzoek van TNO geeft goede aanwijzingen hoe de problemen in de beroepsopleiding een structurele arbeidshandicap tot gevolg kunnen hebben. Een afgebroken mbo-opleiding betekent meer dan het missen van een diploma. Belangrijker is dat de afgebroken beroepsvorming leidt tot een slecht ontwikkeld werkgedrag: productiviteit, zelfstandigheid, leervermogen, stressbestendigheid. De term beroepsvorming verwijst dan ook naar de bredere ontwikkeling van de student, waarbij het naast kennis en vaardigheden ook gaat om het werkgedrag. Slecht ontwikkeld werkgedrag leidt, zo blijkt uit onderzoek, tot lagere participatie.

F. *Preventie instroom wajong vanuit het mbo*

Doel van het onderzoek was om vast te stellen hoe de potentiële wajongers in het mbo eruit zien en hoe groot de groep is. Vastgesteld is dat de groep aanwijsbaar is en dat er sprake is van een 'verborgen' problematiek. Het ontbreekt op dit moment aan de juiste instrumenten voor tijdige signalering en passende ondersteuning. Vanuit het perspectief van gemeenten en onder meer UWV ligt er een aanzienlijk risico in het mbo, omdat de preventie van uitkeringsafhankelijkheid nog niet gericht wordt uitgevoerd. De toestroom naar de wajong dreigt vanuit het mbo daarmee verder toe te nemen. Maar belangrijker nog is dat een groep jongeren niet het passende onderwijs – met passende ondersteuning – krijgt, die nodig is om hen een succesvolle start op de arbeidsmarkt te laten maken.

Beschouwing

In het onderzoek hebben we laten zien dat er in het mbo jongeren zijn, die te maken hebben met een beperking, waardoor zij een grote kans op schooluitval lopen. Het opmerkelijke is dat zij niet als 'jongeren met een beperking' worden herkend en daardoor meestal niet een passende ondersteuning krijgen. Voor het mbo is deze specifieke problematiek er één in een breed palet van studenten met problemen. De uitval in het mbo ligt relatief hoog. Jaarlijks verlaten meer dan 25.000 jongeren het onderwijs voortijdig. De oorzaken zijn zeer divers. Soms gaat het om een verkeerde studiekeuze, soms om leerproblemen en soms is er sprake van zware multiproblematiek. Het mbo is in hoog tempo bezig het onderwijs en de extra ondersteuning zo in te richten dat de uitval teruggedrongen wordt. De risicogroep van potentiële wajongers, zoals we ze genoemd hebben, is één van de vele risicogroepen vanuit het perspectief van het mbo bekeken. Jongeren in de door ons benoemde risicogroep zullen zeker ook profiteren van de verbetering

in de zorg en ondersteuning die het mbo nu realiseert. Tegelijkertijd is het noodzakelijk om juist voor deze groep specifieke aandacht te vragen. Meer dan andere risicogroepen in het mbo lopen zij het gevaar structureel 'schade' op te lopen. Door hun beperking zijn zij later, na het afgebroken mbo, moeilijk in staat om het deel misgelopen beroepsvorming in te halen. Voor hen is de beroepsopleiding van nog wezenlijker belang, als voorbereiding op het werkzame leven. Speciale aandacht voor deze doelgroep raakt aan wat de essentie van wat Passend Beroepsonderwijs inhoudt: het gaat daarbij om een passend arrangement van onderwijs en ondersteuning. Juist in het onderwijs zelf, met name in de beroepspraktijkvorming (stage), is het zaak om tot passende arrangementen te komen.

Voor het mbo is aandacht voor de risicogroep potentiële wajongers meer dan alleen het bestrijden van voortijdig schoolverlaten. Het gaat om de toekomst van een zeer kwetsbare groep, die wellicht meer nog dan andere risicogroepen is aangewezen op de essentie van beroepsonderwijs: de vorming tot een beroepsbeoefenaar. Kernpunten voor het mbo zijn een sterk verbeterde signalering (herkenning, indicering) en het ontwikkelen van een passend onderwijsaanbod met extra ondersteuning.

Er is ook een andere, tweede kant van de benoemde risicogroep, namelijk die van de arbeidsmarkt. Jongeren die door hun beperking vastlopen in het mbo, lopen een groot risico op de arbeidsmarkt. Dat maakt hen ook voor uitkeringsinstanties een risicogroep. Werkloosheid en afhankelijkheid van inkomensondersteuning dreigen. De afgelopen jaren is de instroom vanuit het mbo in de wajong daarvan een duidelijk teken. Bijzonder is hier dat er een expliciete mogelijkheid voor preventie ligt. Geen preventie in de brede zin, gericht op een ongedefinieerde doelgroep, maar gerichte preventie met maatwerk voor individuele jongeren. Primair is het de taak van het mbo om te zorgen dat de jongeren hun beroepsopleiding met succes afronden. Terwijl echter beroepsvorming een hoofdpodricht van het mbo is, zijn arbeidstoeleiding en arbeidsinpassing dat niet. Daardoor dreigen de jongeren in de risicogroep net de ondersteuning te missen die nodig is om de overgang van opleiding naar betaald werk succesvol te maken. Het ligt voor de hand: wanneer partijen als het mbo, gemeenten en UWV de handen ineen slaan, is het mogelijk een sluitende transitie naar werk vorm te geven, die een uiterst kwetsbare groep structureel betere kansen biedt op de arbeidsmarkt – en daarmee in hun verdere ontwikkeling.

Aanbevelingen

1. Verbeter de signalering van potentiële Wajongers in het mbo door:
 - a. ontwikkeling van een signaleringsinstrument gericht op de specifieke doelgroep,
 - b. hantering van een signaleringsinstrument bij de intake,
 - c. samenwerking en informatieoverdracht met aanleverende scholen (vmbo, vso, pro),
 - d. hantering van een signaleringsinstrument bij verwijzing naar tweedelijns zorg binnen de mbo-instelling (bijvoorbeeld in trajectbegeleiding, ZAT),
 - e. hantering van een signaleringsinstrument bij intake door Jongerenloket.

2. Ontwikkel een passend aanbod van onderwijs en ondersteuning voor de specifieke doelgroep door:
 - a. kennisuitwisseling met andere onderwijspartijen (vso, pro) en dienstverleners (REA College, MEE),
 - b. samenwerking met arbeidsmarktpartijen, zoals UWV, bedrijven en koepelorganisaties,
 - c. te differentiëren binnen het opleidingsaanbod (leertempo, leerstijl) en ondersteuningsaanbod,
 - d. ontwikkeling van stagebegeleiding op maat, waarbij het zowel gaat om de match met de stageplaats als om de ondersteuning door school en door het stagebedrijf.
3. Verbeter de registratie en monitoring van de beschreven problematiek en doelgroep, zodat meer kennis over loopbanen ontstaat en stuurinformatie beschikbaar komt om effectievere aanpakken te ontwikkelen. De monitoring moet ook betrekking hebben op de transitie naar werk en de (eerste jaren op de) arbeidsmarkt of in vervolgopleiding.
4. Organiseer op lokaal of regionaal niveau preventienetwerken rondom het mbo, waarin de mbo-instellingen, UWV, gemeente en andere betrokken partijen samenwerken met als doel een sluitende transitie naar werk voor de doelgroep.

Op 1 augustus 2014 wordt de wet Passend Onderwijs van kracht. Met deze wet krijgen scholen en schoolbesturen een zorgplicht: zij zijn verplicht een passende onderwijsplek te bieden aan elke leerling. De wet past in een bredere ontwikkeling in onderwijs, zorg en sociale zekerheid, die gericht is om ook jongeren met beperkingen optimaal te laten participeren en integreren in onderwijs en samenleving. Voor het beroepsonderwijs betekent dit dat meer studenten met een beperking gebruik zullen maken van het reguliere beroepsonderwijs.

De afgelopen jaren heeft het mbo al te maken gehad met een groeiende instroom van jongeren met een beperking. Steeds meer jongeren stromen vanuit het praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs (vso) door naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Ook vanuit het vmbo komen meer jongeren met beperkingen en/of stoornissen naar het mbo. Als gevolg daarvan groeit het aantal jongeren dat vanuit het mbo een beroep doet op de wet Wajong. Door de komst van de wet Passend Onderwijs zou het aantal jongeren in het mbo dat beperkingen heeft en daardoor wordt belemmerd (zgn. 'wajongproblematiek') verder kunnen toenemen. Het mbo staat voor de uitdaging ook jongeren met een (arbeids)beperking naar een diploma en naar werk te leiden. Door potentiële 'wajong-problematiek' vroegtijdig te signaleren kunnen jongeren eerder en adequater geholpen worden door middel van begeleiding en/of het verzorgen van passende voorzieningen – ook tijdens het onderwijsproces.